

Heidi Mäkynen

Varhaiskasvattaja lasten tunnetaitojen tukijana

Kehittämistehtävä

Syksy 2020

SeAMK sosiaali-ala

Varhaiskasvatuksen täydentävät opinnot 60op

SeAMK

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Kehittämistehtävän tiivistelmä

Koulutusyksikkö: SeAMK

Tutkinto-ohjelma: Varhaiskasvatuksen täydentävät opinnot 60 op

Tekijä: Heidi Mäkynen

Työn nimi: Varhaiskasvattaja lasten tunnetaitojen tukijana

Ohjaaja: Virpi Nikkola

Vuosi: 2020 Sivumäärä: 20 Liitteiden lukumäärä:-

Kehittämistehtävän tavoitteena on lisätä tietoutta ja herättää ajatuksia, varhaiskasvattajille eli varhaiskasvatuksen opettajille ja varhaiskasvatuksen lastenhoitajille, tunteiden ja tunnetaitojen tukemisesta päiväkodin arjessa ajankohtaisten lähteiden ja materiaalien pohjalta. Yhteistyökumppanina on Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatus.

Varhaiskasvattajan tulee tukea lasta tunne- ja vuorovaikutustaidoissa joka päivä päiväkodin arjessa. Kasvattajan läsnäolo ja sensitiivisyys ovat avainasemassa lapsiryhmää havainnoidessa ja havaintoja dokumentoidessa. Arjentalanteisiin tulee tarttua; aikuinen mallintaa tunneilmaisua, sanoittaa tunteita ja opettaa myönteisiä keinoja ristiriitatilanteiden ratkomiseen. Lapsen tunnesäätely kehittyy iän myötä vertaisryhmässä, ja se on yksi tärkeämpiä taitoja elämässä. Lapsen on tärkeä oppia ilmaisemaan tunteitaan, mutta myös säätelemään niitä. Varhaiskasvatus ja vertaisryhmä ovat tässä tärkeässä roolissa.

Tunteiden tunnistamista, nimeämistä ja tulkitsemista voi myös harjoitella eri tunnetaitomateriaalien avulla. Varhaiskasvatusikäisille on suunnattu paljon tunteisiin ja vahvuuksiin liittyvää materiaalia, ja näitä kaikkia tukee kasvattajan positiivinen pedagogiikka. Tunnetaitoja voidaan siis harjoitella satukirjojen, toimintakorttien tai erilaisten harjoitusten kautta. Materiaaleissa esiintyy lapsille suunnattuja eläintai satuhahmoja. Kehittämistehtävää on kerätty teoriaosuuden lisäksi materiaali-koonti tunne- ja vuorovaikutustaidoista.

Asiasanat: Tunteet, tunnetaidot, vuorovaikutus, varhaiskasvatus

SISÄLTÖ

Kehittämistehtävän tiivistelmä	1
SISÄLTÖ	2
JOHDANTO	3
1 TUNTEET JA TUNNETAIDOT	4
1.1 Tunnetaitojen kehittyminen vuorovaikutustilanteissa	4
1.2 Itsesäätely tunteiden säätelijänä	5
2 KASVATTAJA ROOLI TUNNETAITOJEN TUKEMISESSA.....	7
2.1 Kasvattajan sensitiivisyys.....	7
2.2 Kasvattajan läsnäolo ja havainnointi lapsiryhmässä	8
2.3 Positiivinen pedagogiikka	9
3 TUNNETAITOMATERIAALIEN VALINTA	11
4 TUNNETAITOMATERIAALEJA VARHAISKASVATUKSEEN	13
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	17
LÄHTEET	19

JOHDANTO

Tavoitteena kehittämistehtävälle on lisätä tietoutta ja herättää ajatuksia varhaiskasvatuksen työntekijöille tunteiden ja tunnetaitojen tukemisesta päiväkodin arjessa ajankohtaisten lähteiden pohjalta. En voi liikaa painottaa sitä miten tärkeää on aikuisen roolissa ottaa vastuuta lasten tunnekasvatuksesta. Kokosin lähteistä tietoa tunteista ja tunnetaidoista sekä uusimpia tunnetaitoja tukevia materiaaleja varhaiskasvatus ikäisille lapsille.

Varhaiskasvattajan on oltava sensitiivinen lasten eri tunnetiloille kokopäivän ajan lasten kanssa toimiessa. Lasten keskinäisissä leikki- ja toimintatilanteissa kasvattaja on läsnä ja havainnoi, ohjaa ja opettaa tunne- ja vuorovaikutustaitoja positiivisen pedagogiikan keinoin. Vuorovaikutus ja tilanteiden sanoittaminen ovat hyvin tärkeää tunnetaitoja ja itsesäätelyä harjoitellessa. Arjen tilanteiden lisäksi voidaan tunnetaitoja harjoitella päiväkodissa myös esimerkiksi pienryhmissä, apuna käyttäen suunnittelussa ja toteutuksessa erilaisia lapsille tarkoitettuja tunnemateriaaleja.

Varhaiskasvattaja tunnetaitojen tukijana on kirjallisuuskatsauksen pohjalta työstetty kehittämistehtävä varhaiskasvatuksen täydentäviin opintoihini sekä Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatukseen. Kirjallisuus katsaus on yleissilmäys aihepiirin lähdemateriaaliin ja niistä tehtyihin johtopäätöksiin (Kielijelppi, 2020).

1 TUNTEET JA TUNNETAIDOT

Tunteita koetaan lähes joka hetki iästä riippumatta (Cacciatore & Karukivi 2014, 17). Tunteet toimivat ulkoisen ja sisäisen maailmamme tulkkeina, ja ne ovat läsnä kaikkialla (Nummenmaa 2019, 11). Tunteet voivat vaihtua hetkessä, ja niitä tulee sadoittain päivässä. Tunteet vaihtelevat, ja kun ne tulevat ne on koettava. Välillä tunteet vaativat olemaan pidempään niiden äärellä. Tunteet yrittävät sanoa meille jotain, siksi ne ovat kehittyneetkin. Eri tunteissa on eri määrä energiaa. Elämä ei voi sisältää pelkkiä positiivisia tunteita, vaan elämän tulisi olla rikas tunne-elämältään, jossa kaikki tunnetilat uskalletaan kohdata. Usein kielteiset tunteet haluttaisiin ohittaa, jos kiellämme tunteita, tulee vain huonompi olo. Aina ei ole hyvä aika tunteiden käsittelyyn, mutta siihen kannattaa silti varata oma aikansa. (Tuominen 2016, 176–178.) Kaikki tunteet ovat hyväksytyjä, eli oikeita ja väärä tunteita ei ole. Vaikka kaikenlaiset tunteet ovat sallittuja, kaikenlainen käytös ei kuitenkaan ole sallittua. Tunteet voivat tuntua kehollisina oireina. Lasten kanssa tulee nimetä ja keskustella erilaisista tunteista. Se ei lisää hyvinvointi, jos ei koskaan saa näyttää tai ilmaista tunteitaan, ja pahimmillaan se voi näyttäytyä tunnelukkona, jolloin mitään tunteita ei pysty tunnistamaan. (Koivunen & Lehtinen 2015, 142–143.)

1.1 Tunnetaitojen kehittyminen vuorovaikutustilanteissa

Varhaislapsuuden sosiaalis- emotionaalinen kehitys ja oppiminen on merkityksellistä. Sosiaalinen liittyy ihmisiin, ihmisten välisiin suhteisiin ja toisten kanssa toimimiseen, ja emotionaalinen tunteiden ilmaisuun, tunnistamiseen ja tulkitsemiseen. Lapsuus on siis mahdollisuuksien aikaa, se sisältää myös paljon muutoksia. Lähiympäristö onkin mahdollisuuksien luoja, ja uhkien lieventäjä. (Pihlaja 2018, 142–143.) Lapsuusiässä sosiaaliset taidot kehittyvät leikissä toisten lasten kanssa, mutta vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen merkitys on varhaislapsuudessa myös erityinen (Wahlman-Neuvonen & Hannonen 2015, 32, 39). Tunne-elämä on kokonaisuus, johon kuuluu käsitteet: tunne- ja itsesäätelytaidot, sosiokognitiiviset taidot ja sosiaaliset taidot (Kiviluoto 2019, 15).

Tunteiden sanoittaminen voi olla monelle vaikeaa, vaikka tunnesanoja on paljon. Kun kiinnittää huomioita myönteisiin tunteisiin ja osaa tunnistaa niitä, ne vahvistuvat ja lisääntyvät. Kun myös kielteisiä tunteita nimeää ja tarkkailee, ne alkavat

lieventyä. (Tuominen 2016, 179.) Omien halujen ja tarpeiden säätelyn oppiminen on elämän tärkeimpiä taitoja yhteisöön liittymisen, toisten huomioimisen ja huomioon ottamisen lisäksi. Näiden oppimista tapahtuu vuorovaikutustilanteissa. Varhaiskasvatuksessa lapsi saa kokemuksia ryhmässä toimimisesta päivittäin. Lapsi sisäistää sääntöjä ja normeja, joiden avulla omia tunteitaan voi säädellä, samalla hän oppii myös tunnistamaan ja ymmärtämään toisten tunteita ja miten eri ärsykeitä voi hallita. Yhdessä tekemisellä ja leikillä on iso merkitys ilon ja hyvinvoinnin tuottajana. (Järvinen & Mikkola 2015, 25.)

Lapsen tunnetaitoja voi tukea monella tavalla. Niitä voi opettaa lapselle suoraa keskustelemalla tunteista ja neuvomalla eri tunnesäätelykeinoja. Tunnetaitojen kehittymiseen vaikuttaa vahvasti aikuisen suhtautuminen ja toimintatavat lapsen kokiessa voimakkaita tunteita. Tunnetaitojen kehittymisen kannalta on tärkeää millaista arkea lapsi elää ja millaisia kohtaamisia hänellä on päivän aikana. On hyvä kiinnittää huomiota, miten tunteista puhutaan, miten niihin suhtaudutaan ja saako niitä ilmaista vapaasti. (Pöyhönen & Livingston 2020, 14–15.)

1.2 Itsesäätely tunteiden säätelijänä

Tarkkaavuuden ja käyttäytymisen hallinnan kehittyminen ovat riippuvaisia vuorovaikutuksesta, kehitykseen vaikuttavat toki myös lapsen ominaisuudet ja aikuisen toiminta. Myös myönteinen kasvatusilmapiiri ohjaustyössä tukee tarkkaavuuden ja toiminnan ohjauksen kehittymistä. Lasten tarkkaavuuden taidot voivat kehittyä hitaammin esimerkiksi neurologisista syistä, jolloin lapsi tarvitsee erityisesti tukea ja ohjausta aikuiselta tarkkaavuuden ja käyttäytymisensä säätelyyn. Kasvatuksella ja vuorovaikutuksella on tärkeä rooli itsesäätelyn ja impulssien hallinnassa. Aikuisen on hyvä kiinnittää huomiota johdonmukaisuuteen ja selkeyteen. Toiminnanohjaus on myös itsesäätelyä; taito hillitä reaktioita, asioiden prosessointitaito ja toimiminen suunnitelmallisesti ja joustavasti. (Wahlman-Neuvonen & Hannonen 2015, 30–31).

Itsesäätely on lapsen taitoa malttaa mielensä ja toiminnan erityisesti tunteita herättävissä tilanteissa (Sainio, Pajulahti & Sajaniemi 2020, 27). Tunne- ja itsesäätelytaitoihin sisältyvät tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen sekä ilmaisu ja säätely (Kiviluoto, 2019, 15). Tunnesäätelyn kehittyminen on yksi tärkeimpiä osa-

alueita kehityksessä, koska säätelyn avulla reagoidaan joustavasti sekä säädel-
lään tunnekokemuksen kestoa ja voimakkuutta. Kehittyminen vaatii kykyä tunnis-
taa ja nimetä tunnekokemusta. (Eskonen, Levander & Roine 2017, 46.) Ilman
tunnesäätelyä haasteena on, että tunteet voidaan kokea joko todella voimak-
kaasti tai ne voidaan tukahduttaa (Pöyhönen & Livingston 2020, 68).

Vaikka Suomessa ei puhuta tunneälystä, mutta kuitenkin tiedetään, että kyky tun-
nistaa tunteita itsessä ja muissa ihmisissä sekä kyky säädellä ja ennakoida omia
tunteita ovat elämässämme hyvin tärkeitä mielenterveydellisiä tekijöitä. Tun-
neälyn perusta rakentuu päiväkotiiässä, ja koska sitä ei voi varsinaisesti opettaa
niin sitä voidaan vahvistaa arjessa. Se on uusien toimintamallien rakentamista
aivoihin, ja tärkeää on toisto ja jatkuvuus. (Köngäs 2019, 177–178)

2 KASVATTAJA ROOLI TUNNETAITOJEN TUKEMISESSA

Varhaiskasvatuksen arvot perustuvat YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, varhaiskasvatuslakiin ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (Ahonen 2017, 29). Varhaiskasvatuksen toiminta taas perustuu pedagogiikkaan, jonka tavoitteena on edistää lapsen oppimista ja hyvinvointia. Toiminta toteutetaan lasten ja henkilökunnan välisessä vuorovaikutuksessa ja toimimalla yhdessä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 36.) Pedagogisen toiminnan on perustuttava varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin kirjatusta arvoista, joten koko työskentelyn tulisi alkaa arvokeskustelulla, ja sitä kautta rakentaa toimintasuunnitelma (Ahonen 2017, 29).

Arvot ja uskomukset ohjaavat kasvattajan toimintaa, ja se vaikuttaa tapaan kohdata konfliktitilanteita ja voimakkaita tunteita. Kasvattajan omat tunteet vaikuttavat myös tapaan selvittää konfliktitilanteita. Varhaiskasvatuksessa lapset peilavat toimintaansa aikuisiin, ja arvot välittyvät lapsiin. Omien arvojen tarkastelu on varhaiskasvatuksen työntekijälle erittäin tärkeää. Tiimin toimintakulttuuri rakentuu yksilöiden arvomaailman pohjalta, mutta lapsia ja lapsuutta koskevat arvot tulee olla yhtenäiset, jotta laadukas työ mahdollistuu ryhmässä. (Ahonen 2017, 30–31)

2.1 Kasvattajan sensitiivisyys

Kasvattajilta edellytetään ammattitaitoa ja herkkyyttä nähdä eri arjentalanteissa pedagogisia mahdollisuuksia, joka näkyy taitona havaita eri tunnetiloja, ja suunnata ja muokata omaa toimintaa sen mukaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 38). Sensitiivinen aikuinen havaitsee lapsen eri aloitteet ja viestit, joihin hän vastaa lapselle mielekkäällä tavalla sekä tukee lasta yksilöllisesti. Kasvattaja vaikuttaa tekemisellään ja tekemättä jättämisellä, asenteellaan, omilla ilmeillään ja eleillään sekä kokonaisolemuksellaan ryhmän ilmapiiriin. (Repo 2013, 99.) Kaikkien lasten kanssa olevien pitäisi omalla esimerkillään näyttää ja osoittaa tunteita, että lapsi voi havaita niitä ja mallintaa niitä (Denham, Bassett & Miller 2017, 807).

Kasvattaja ei voi säikkyä lapsen kielteisiäkään tunteita, koska pahan mielen ja ärtymyksen ilmaisut ovat tärkeitä taitoja. Lapsi tarvitsee surun ja pahan mielen puuskassa aikuisen tukea ja turvallisuuden tunteen kokemista. Ilmapiirin ollessa hyväksyvä lasi tuntee olevansa tärkeä sekä hyvän- että huonontuulisena. Tunteet on hyvä ottaa puheeksi, kun lapsi on rauhoittunut ja kertoa aina mikä on sallittua ja mikä ei. Kielto sanojen lisäksi olisi hyvä antaa jokin vaihtoehto purkaa pahaa mieltään jollain tekemisellä. (Neuvokas perhe 2020.)

Kasvattajien on otettava vastuu kannattelevan ilmapiirin luomisesta ja sen ylläpitämisestä. Lapsi huomaa, että toisten ihmisten kanssa on mukava olla ja heihin voi luottaa. (Repo 2013, 99.) Lapsen kiukun purkaukset voivat olla rajuja, mutta lapsi toivoo aikuiselta kokemusta, että aikuinen kestää ja ei ole tilanteessa neuvoton. Kasvattaja voi käydä jo etukäteen läpi tilannetta, mikä on sallittua ja mikä ei, koska kiukku voi herättää myös aikuisessa tunteita. Aikuisen on kuitenkin syytä pysyä rauhallisena ja antaa mallia, ja käsitellä asia rauhoittumisen jälkeen, pyytää anteeksi ja sopia tilanne. (Neuvokas perhe 2020.)

2.2 Kasvattajan läsnäolo ja havainnointi lapsiryhmässä

Aikuisen aito mielenkiinto lasten toimia kohtaan saa lapset vastaanottavaisemmiksi toiminnassa, mutta myös tunnemyrskyn keskellä. Aikuiset ovat esikuvia ja lapset haluavat olla heihin yhteydessä, arvostuksen saanti merkitsee lapsille todella paljon. Kiireetön aikuinen saa osakseen lapsilta palautteena ystävällisyyttä ja innokkuutta, ja puhuvat keskenään miten hauskaa aikuisen kanssa tekeminen on. (Köngäs 2019, 172.) Elämän ydin on toisen ihmisten kanssa olemista. Lapsi tarvitsee runsaasti kokemuksia myönteisistä kanssakäymisistä muiden ihmisten kanssa. Aikuiset, sekä kasvattajana että lasten lähipiirissä, luovat kannattelevaa ilmapiiriä tavalla millä he kohtaavat myös toisiaan. (Repo 2013, 99.) Lapsi tarvitsee joka päivä aikuisen kannattelua vuorovaikutus- ja oppimistilanteissa. Suunniteltu ja organisoitu arki auttaa lasta toimimaan ryhmässä, myös lasten temperamentit ja ryhmädynamiikka vaikuttavat arjen sujumiseen. (Järvinen & Mikkola 2015, 52.)

Yksi tärkeimmistä tavoista kehittää varhaiskasvatuksen toimintaa on lapsiryhmässä havainnointi (Ahonen 2017, 143). Havainnoinnilla, havaitsemisella ja pedagogisella dokumentoinnilla on varhaiskasvatuksessa keskeinen rooli varhaisen tunnistamisen ja puuttumisen vuoksi (Heiskanen, Alasuutari & Vehkakoski 2018). Havainnointi lapsiryhmässä tehdään aistin varaisesti ja siitä saatu tieto on lapsilähtöisen toiminnan perusta. Se on tärkeä keino oppia ymmärtämään lapsen käyttäytymistä ja auttaa tunnistamaan kehitykseen liittyviä pulmia. Havainnoimalla saa tietoa lapsen kokemuksista, mielenkiinnon kohteista sekä antaa mahdollisuuden ymmärtää lapsen näkökulmasta asioita. Kaiken toiminnan suunnittelun ja toteutuksen lähtökohtana on havainnot lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta. Mitä paremmin lasta tuntee, sitä paremmin käyttäytymistä ja toimintaa pystyy aina ennakoimaan. Havainnointi on myös arvioinnin perusta. Havainnoinnin avulla saadaan myös tietoa kasvattajalle, miten hänen tulisi toimia kunkin yksilön tai ryhmän kanssa. (Koivunen & Lehtinen 2015, 15–16.)

2.3 Positiivinen pedagogiikka

Positiivinen pedagogiikka perustuu positiiviseen psykologiaan ja haarautuu perinteisestä psykologiasta myönteisyyden ja voimavaraperustaisuuden ansioista. Koska negatiiviset tunteet meinaavat hallita meitä, pitäisi meidän tietoisesti vahvistaa hyviä asioita elämässämme. Myönteiset tunteet parantavat kognitiivisia toimintoja ja vähentävät negatiivisten tunteiden haitallisuutta. Ne lisäävät sinnikkyyttä, parantavat ihmissuhteita ja edistävät myös fyysistä hyvinvointia. Tehokkuus kasvaa ja myönteisyys edistää menestymistä. (Leskisenoja 2019, 17, 19–21.) Kehu ei menetä arvoaan, vaikka sitä toistaa. Mitä enemmän on haasteita, sitä enemmän pysähtymistä onnistumisten äärellä tarvitaan. (Uusitalo-Malmivaara 2017, 24.)

Voidaan käyttää molempia nimikkeitä positiivinen pedagogiikka ja positiivinen kasvatus. Positiivisen kasvatuksen määrittänyt Martin Seligman onkin todennut, että hyvinvointia pitää opettaa kuten perinteisiä kouluaineita. Mielenterveysongelmia ehkäistäksemme, tulisi lapsille opettaa hyvinvointia ja sitä että he voivat aktiivisesti edistää omalla toiminnallaan omaa hyvinvointia. Positiivinen kasvatus ja elinikäisen oppimisen käsitteet yhdistyvät toisiinsa opetuksen ja kasvatuksen

kentillä. Varhaiskasvatuksen kentällä erityisesti pienten lasten sosiaalinen, emotionaalinen ja fyysinen hyvinvointi ovat yhteydessä aikuisten hyvinvointiin, ja koko yhteisön hyvinvointia on hyvä vahvistaa. (Leskisenoja 2019, 23–24.) Aikuisen rooli on tärkeä vahvuuksien tunnistamisessa ja niiden tukemisessa (Sointu, Savolainen, Lappalainen, Kuorelahti, Hotulainen, Närhi, Lambert & Epstein 2018, 16).

Laadukkaasta varhaiskasvatuksesta koituu lapselle pitkäkestoinen hyöty, näinä vuosina luodaan perusta hyvinvoinnin lisäksi, myös tasa-arvoiselle kehittymiselle, sekä motivaatiolle että oppimisen ilolle. Varhaislapsuudessa kehittyvät kaikki elinikäisen oppimisen valmiudet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet velvoittavat jokaisen varhaiskasvattajan noudattamaan asiakirjan tavoitteita ja toimimaan tavoitteiden suuntaisesti. Toiminta on pedagogista ja suunnitelmallista toimintaa. Varhaisen puuttumisen malli ennalta ehkäisee ja estää monia ongelmia. (Leskisenoja 2019, 29,31.)

Lapsen itsetuntoa voidaan vahvistaa tunnistamalla voimavaroja, vahvuuksia ja myönteisiä hetkiä, näiden korostaminen lisää uskoa omiin mahdollisuuksiin ja kasvattaa myönteistä käsitystä itsestään. Mitä enemmän taustalla on kielteisiä kokemuksia, sitä painokkaammin hyviä asioita on syytä ottaa esille, kuten vahvuussanojen sanallistaminen ja lapsen voimavaroihin keskittymällä. Kasvatustieteen professori Kristiina Kumpulaisen mielestä varhaiskasvatuksen tehtävä on laajentaa ja tunnistaa lapsen taitoalueita ja kiinnostuksen kohteita. Tässäkin ajattelussa keskiössä on lapsen toimijuus ja osallistuminen ja näiden osa-alueiden tukeminen. (Uusitalo-Malmivaara & Vuorinen 2017, 17.) Vahvuudet ovat sellaisia taitoja, kykyjä tai piirteitä, jotka luovat tunteen omasta osaamisestaan. Ne edistävät tyydyttävät suhteita perheen jäseniin ja vertaisiin. Ne ovat piirteitä, jotka vahvistavat kykyä sietää vaistoin käymisiä ja stressiä sekä edistävät myös persoonallista, akateemista ja sosiaalista kehitystä. Kaikilla lapsilla on vahvuuksia, mutta se miten aikuiset suhtautuvat niihin, on yhteydessä motivaatioon ja minäkäsitykseen. (Sointu, Savolainen jne 2018, 10, 14.)

3 TUNNEMATERIAALIEN VALINTA

Tähän koottu materiaali koostuu myönteistä vuorovaikutusta ja yhteistyötaitoja tukevista kirjoista ja korteista varhaiskasvatusikäisille. Rajasin pois nettimateriaalin kokonaan. Näissä valituissa konkreettisissa materiaaleissa tunnistetaan eri tunteita sekä nimetään ja ilmaistaan tunteita sekä esitellään eri tunteiden säätelykeinoja. Materiaaleissa painotetaan myös vahvuuksia ja voimavaroja, joiden taustalla on positiivinen pedagogiikka. Mukana materiaaleissa on varhaiskasvatusikäisille, noin 3-6-vuotiaille lapsille, suunnattua kirjallisuutta ja tunnekortteja, myös osassa materiaaleista on ihan taustatietoa tunnetaitojen huomioimisesta ja opettamisesta varhaiskasvattajille. Kasvattaja voi soveltaa materiaalia myös pienemmille lapsille, mutta alle kolmivuotiaiden kanssa korostuu aikuisen läsnäolo, sanoittaminen ja ohjaus arjen tilanteissa.

Materiaaleja voi valita erilaisista näkökulmista ja laajuuksista, mutta keräsin materiaalia tähän työhön hyödyntäen omia kokemuksia sekä varhaiskasvatuskentältä saatujen keskustelujen ja vinkkien pohjalta. Seuraan mielelläni sosiaalisen median varhaiskasvatusryhmiä, josta saa hyviä vinkkejä uusista materiaaleista. Itselle tutuimpia materiaaleja ovat Huomaa hyvä! ja siihen liitettynä positiivinen pedagogiikka sekä Fanni -tunnekirjat ja tunnekortit. Huomaa hyvä ja vahvuus varis olivat arjen toiminnan tukena parin vuoden ajan työssäni, joten voin kokemuksesta sanoa, että positiivisella pedagogiikalla ja vahvuuksien painottamisella saa oikeasti hyviä oivalluksia aikaan arkeen ja vuorovaikutukseen sekä lapsissa että kasvattajissa. Ilmapiiiri on positiivisempi, ja toimintakulttuuri on ratkaisukeskeinen ja läsnä oleva. Aikuisen ja lasten välinen suhde on kunnioittava ja toisessa oppii näkemään hyviä puolia, ja näin tunteiden ilmaisu on avoimempaa, mutta myös ristiriitatilanteita opitaan ratkaisemaan myönteisin keinoin. Fanni-sarja toi hyvän jatkumon tunnekirjoilla ja -korteilla sekä harjoituksillaan myönteisen vuorovaikutuksen ja tunnetaitojen tukemisessa ja harjoittelussa. Näistä materiaaleista saivat aivan pienimmätkin 3-5 vuotiaiden ryhmässä tarttuma pintaa ihanien eläinhahmojen kautta. Erilaiset toiminta- ja vahvuuskortit on helppo hyödyntää ja käyttää odotus- tai siirtymätilanteissa.

Eri yksiköissä työskennellessä olen huomannut, että työssä käytettäviä tunnemateriaaleja on monenlaisia ja niiden määrä vaihtelee eri päiväkodeissa. Toki päi-

väkodit painottavat eri aihealueisiin, mutta olisi myös mielenkiintoista tutkia ja selvittää mitä kaikkia tunnetaitomateriaaleja Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuksessa on kaiken kaikkiaan hankittuna ja käytössä. Yhteistyötä voi tässäkin asiassa tehdä varhaiserityiskasvatuksen henkilöstön kanssa.

4 TUNNETAITOMATERIAALEJA VARHAISKASVATUKSEEN

Tässä materiaalikoonti tunnetaitojen tutustumiseen ja harjoitteluun varhaiskasvatukseen. Tähän on kerätty konkreettista, käsinkosketeltavaa materiaalia kasvatajan avuksi tunnetaitoihin liittyvän toiminnan suunnittelun ja toteutuksen tueksi.

Fanni-kirjasarja ja tunnekortit

Kirjoissa on tarina lapsen kanssa luettavaksi ja tunnetaidoista kertova osuus kasvattajalle ja vanhemmalle, mukana myös harjoituksia lapsen kanssa tehtäväksi varhaiskasvatukseen. Kirjat tutustuttavat lapset tunnetaitoihin ja käytännön tunteesätelykeinoihin askel askeleelta. Kirjat sopivat 4–7 -vuotiaille.

Pöyhönen Julia & Livingston Heidi: Fanni ja suuri tunnemöykky, Fanni ja ihmeellinen tunne tunnelämpömittari, Fanni ja levoton liikeri, Fanni ja rento laiskiainen, Fanni ja liian jännittävä yö

Fannin tunnetaitokortit

Huomaa hyvä!

Huomaa hyvä! materiaali antaa välineet vahvuusopetuksen toteuttamiseen, siinä esitellään tärkeimmät luontevahvuudet ja kerrotaan, missä niiden käyttöä voi havaita ja miten niitä voi harjoitusten avulla vahvistaa.

Uusitalo-Malmivaara Lotta & Vuorinen Kaisa: Huomaa hyvä! Näin ohjaat lasta ja nuorta löytämään luontevahvuutensa

Uusitalo-Malmivaara Lotta & Vuorinen Kaisa: Huomaa hyvä! Vahvuusvariksen bongausopas

Huomaa hyvä! -toimintakortit

Jukka Hukka -kirjat ja tunnekortit

Jukka Hukka -kirjasarja on ihastuttavasti kuvitettu ja sarja sisältää satukirjoja, jotka on suunnattu 4–7-vuotiaille. Lorumuotoiset sadut ja kirjojen hahmot auttavat käsittelemään haastavia tunteita lasten kanssa. Saduissa käsitellään muun muassa rauhoittumista, itsetuntoa, ystäväystymistä, ahdistusta, pelkoa ja menetyksiä. Kirjoihin on koottu ideoita ja tehtäviä satuun liittyvien tunteitaiteiden harjoittelemiseksi lasten kanssa ja ne on koonnut KT Liisa Ahonen.

McDonald Arvil: Jukka Hukka ja iso hukka, Jukka Hukka ja taika kuppi, Jukka Hukka ja hirveä harmi, Jukka Hukka ja lohikäärmevauva, Jukka Hukka ja kirjava takki, Jukka Hukka ja varjohirviö

Jukka Hukka tunnekortit

Lasten omat voimakortit: Seikkaile Poppa Kattilan kanssa

Wikström, Sanna: Lasten omat voimakortit: Seikkaile Poppa Kattilan kanssa

Lasten omat voimakortit -korttipakka sisältää 45 kehon ja sisäisen voiman korttia. Korttien avulla lapsi voi löytää sisäisiä vahvuuksia ja yhdistää niitä liikkeisiin. Lapsi saa supervoimat käyttöönsä ja oppii jo pienenä, millaisia vahvuuksia hänestä löytyy! Voimakortteja voidaan käyttää ryhmässä, kuten päiväkodissa, koulussa, kerhossa tai muissa lasten ryhmissä.

Mahti -tunnekortit

MAHTI -tunnekortit ovat tarkoitettu tunteiden ilmaisun, nimeämisen ja sanoittamisen tueksi. Ne sopivat käytettäväksi kaiken ikäisten kanssa. Tunnekortteja voi käyttää yksilönä tai ryhmässä. Kortit ovat tulostettavissa maksutta www.tukiliitto.fi -sivulta.

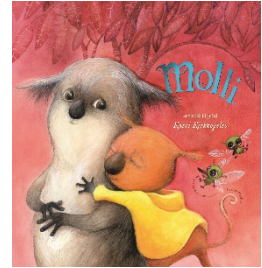

Molli -sarja

Katri Kirkkopellon luoma hahmo käsittelee isoja tunteita, ystävyyttä ja yksinäisyyttä, kaipausta ja sisukkuutta, pelkoa ja rohkeutta, kuvitelmia, ennakkoluuloja ja erilaisuuden hyväksymistä. Molli on pieni ja ujo olento, joka asuu yksin suuren

puutarhan keskellä. Kirjoissa Molli nostaa esiin tärkeitä tunnetaitoteemoja perheiden ja lapsiryhmien pohdittavaksi.

Kirkkopelto Katri: Molli, Molli ja kumma, Tuumasta tunteisiin
Mollin malliin Molli ja maan ääri, Mollin iltahepuli, Mullin malin
Molli ja Mollistavia mietteitä
Mollin hauska puuhakirja, Mollin oma tarrapuuhakirja

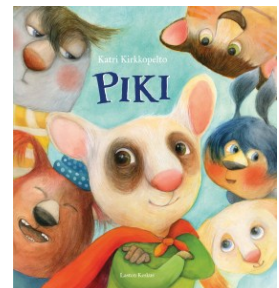
Kirkkopelto Katri & Tiina Haapsalo: Molli -hyvällä mielellä vai pahalla mielellä

PIKI-toimintamalli, pienten lasten kiusaamisen ehkäisyssä

PIKI-toimintamallin avulla tunnistetaan ja ehkäistään kiusaamista kotona ja varhaiskasvatuksen ryhmissä, ja sen tavoitteena on vahvistaa erityisesti lasten vuorovaikutus- ja tunnetaitoja. Toimintamallin toteutuksen apuna ovat lasten kuvakirja, kasvattajille ja kotiväelle suunnattu yhteinen opas, materiaalipaketti sekä verkkomateriaali.

Kirkkopelto Katri: Piki

Haapsalo Tiina, Kirkkopelto Katri & Repo Laura: Mun ja sun juttu (opas)

Kirkkopelto Katri: Piki ja pöljäpäivä

Haapsalo Tiina, Kirkkopelto Katri & Kauppila Elina: Meidän juttu (opas)

Materiaalipaketti, joka sisältää mattalaminoidut hahmot 2-puoleisina ja tarinan-kerronta- ja tunnetaitokortit

Pomenia -sarja

Grahn, Petronella & Mäkelä, Heli: Pomenia tunneseikkailukortit
Sarja on kehitetty Petronella Grahnin luoman maailman mukaan. Lähde selvittämään mistä ihanan ihmeellisissä tunteissa on kyse, samalla pääset vahvistamaan mielikuvitusta ja kokemaan myös rentoja rauhoittumisen hetkiä. Jokaisessa tunneseikkailukortissa on pikkutarina ja tehtävä.

Tunteet tutuiksi -tehtäväkortit

Österberg, Anne & Tuomola Laura: Tunteet tutuiksi -tehtäväkortit

Tunteita ilmaistaan monin eri tavoin: elein, ilmein, teoin ja sanoin. Korttisarjan avulla on hauskaa ja helppoa tutustua lasten kanssa tunteiden monimuotoisuuteen. Korteja on kolme sarjaa: Tunnistatko tunteen?, Miltä toisista tuntuu? ja Miten toimit oikein?

Ympyräiset

Positiivista psykologiaa hyödyntävä kirjasarja auttaa lasta tunnistamaan omia vahvuuksiaan, selviämään kiukun tunteista ja toipumaan pettymyksistä sekä kannustaa yrittämään uudelleen. Ympyräiset opetusmateriaalia on turvallista viihdettä, lapset rakastavat Ympyräisten vauhdikkaita, viihdyttävää ja hauskoja tarinoita! Lapset oppivat tunteista hausalla tavalla.

Pöyhönen, Julia & Livingston, Heidi: Tunnetaitojen käsikirja. Askeleittain etenevä tunnetaito-ohjelma lapselle ja vanhemmalle

Satukirjat: Pelokas Pingviini ylittää itsensä, Puspendähtäjä tahtoo leikkiin, Koala Karhu haluaa olla paras, Pomppu Banskun ylikierroksilla, Räyhä Ravun kiukkupuuska, Kiva Kirahvin kannustus, Sisu Kettu ei anna periksi, Pieni kirja tunteista, Suuri kirja vahvuuksista

Ympyräiset tunnekortit & muistipeli

Ympyräiset vahvuuskortit

(Lähteet: <https://kirjasto.seinajoki.fi/>, Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatus, www.lastenkeskus.fi, www.pikitoimintamalli.fi, www.tukiliitto.fi, www.tunnetaito-jalapselle.fi, www.varhaiskasvatuksetietopalvelu.fi)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Kirjallisuuskatsauksen vaiheet ovat olleet tutkittavan aiheen muodostaminen, aineiston keruu ja sen valinta, teoriaosuus, johon sisältyy materiaalin valintaprosessin kuvaus ja materiaalikoonti sekä johtopäätökset ja pohdinta. Kehittämistehtävän luotettavuutta lisää teorian ajankohtaiset lähteet vuosilta 2014-2020, ja lähteiden vuoropuhelu. Tuoreita lähteitä, artikkeleja ja materiaaleja on tällä hetkellä paljon, joten lähteiden löytäminen ei ollut kovin vaikeaa. Varhaiskasvatuksikäisille tarkoitettua valmista tunnemateriaaliakin on runsaasti, ja sen rajasin vain konkreettisiin materiaaleihin, koska nettimateriaalia ja linkkejä on niin paljon. Materiaaleista yksi on nettilinkki, josta kuitenkin voi tulostaa ja laminoida konkreettiset Mahti tunnekortit.

Tässä kehittämistehtävässä toin esiin paljon ajankohtaista lähdemateriaalia, jota voi hyödyntää Seinäjoen kaupungin varhaiskasvattajat omaa työtään reflektoidessa, mutta myös suunnitellessaan lapsilähtöisistä tarpeista tunnetaitoja tukevaa toimintaa. Materiaalikoonti on luoto helpottamaan materiaalien löytämistä ja niiden käyttöönotto kynnyksen olisi matala, kun niitä on jo valmiiksi esitelty. Nämä materiaalit on helppo tilata Suomesta netin kautta, mutta niitä voi myös lainata Seinäjoen kaupungin kirjastosta.

Teoria osuudessa painottuu vahvasti aikuisten aidon läsnäolon, havainnoinnin ja sensitiivisyyden tärkeys varhaiskasvatuksessa, ja niiden avain asema lasten tunnetaitoja tukeessa. Lähteiden perusteella varhaiskasvatus on tärkeä ympäristö vuorovaikutus- ja tunnetaitojen kehittymiselle ja oppimiselle. Vuorovaikutustilanteet leikissä ja päiväkodin arjessa ovat tärkeitä oppimistilanteita turvallisen ryhmän ja aikuisen kanssa. Varhaislapsuudessa aikuisten esimerkki tunneilmäisissä auttaa lasta mallintamaan, ja myös vanhempien rooli on hyvin tärkeä jo varhaislapsuudesta saakka. Varhaiskasvatuksen ja vanhempien yhteistyö korostuu lapsen itsesäätelyn kehittämisessä ja tunnesäätelyn harjoittelussa.

Varhaiskasvatuksessa työskennellessä olen huomannut, että vaikka mielenkiintoisia materiaaleja on paljon, niin niiden hankinta ei ole niin yksinkertaista, koska rahaa pitää käyttää säästellen ja jakaa eri kohteille. Nettimateriaali on toki ilmaiseksi saatavilla, mutta laadukas kirjasarja tai kortit ovat pitkäikäisiä ja aitojen kirjojen lukeminen, ja niistä mielenkiintoisten kuvien näyttäminen on konkreettista

myös lapselle. Uusia materiaaleja kannattaa ostaa harkiten, koska niitä saa myös lainattua kirjastosta. Materiaaleista kannattaa valita itselle ja lapsiryhmän tarpeisiin sopiva ja tutustua johonkin tiettyyn materiaaliin syvällisemmin, ja alkaa toteuttaa toimintaa sen pohjalta. Toiminnassa huomioiden vasun mukaisesti lapsilähtöiset tavoitteet ja mielenkiinnonkohteet. Myös lapselle on varmasti selkeämpää tutustua uuteen materiaaliin ja sen hahmoihin vähitellen, prosessin omaisesti. Tunnetaidot voivat olla vaikka koko vuoden kantava teema, jota lisätään vähitellen käytäntöön ja kasvattajat huomioivat sitä erityisesti lapsiryhmässään ja myös omassa tiimin käytöksessä ja toiminnassaan. Toimintaa on näin myös helpompi arvioida ja kehittää, kun sitoutetaan tiimi tai koko henkilöstö yhteisen tärkeän teeman ympärille.

Tähän työhön kerätyt tunnetaitomateriaalit vaativat siis jonkin verran perehtymistä, mutta kun ne omaksuu, niitä on helpompi ja varmempi ottaa käyttöön päiväkodin toiminnassa. Materiaalia voi hyödyntää ja yhdistää myös arjessa vastaan tulevissa vuorovaikutustilanteissa hahmojen kautta esim. miten Fanni tässä tilanteessa toimi siinä kirjassa tai miltä hänestä tuntui, kun hänelle oli tapahtunut näin siinä kirjassa? Erilaisia toiminta- ja tunnekortteja voi käyttää monipuolisesti omia vahvuuksia ja voimavaroja sekä positiivisia tunteita korostamaan. Huomaa hyvä! vahvuus variksen bongausoppaassa on paljon toimintavinkkejä ja tehtäviä vahvuuksien bongaukseen.

Päiväkotien ammattikirjallisuuden ja materiaalien esittely ja perehdyttäminen ovat myös tärkeää uudelle työntekijälle. Yksikön ja tiimin pitkäkestoinen työ esimerkiksi tunnetaitoja kohtaan on tärkeää tuoda esiin myös uudelle työntekijälle. Tiimin jäsenten keskinäinen arvokeskustelu on tärkeä toimintakauden alussa, kun tehdään yhteisiä sopimuksia toimintatavoista, ja jatketaan ja kehitetään hyväksi arvioitua toimintaa. Varhaiserityiskasvatuksen henkilöstön kanssa voi myös tehdä yhteistyötä ja syventää tietoa ja osaamista puolin ja toisin, ja jakaa yhteisiä materiaaleja. Tunnetaitoja voidaan sisällyttää monenlaiseen toimintaan, koska se on iso osa päivittäistä elämää. Taiteen, liikunnan ja minkä tahansa vasun oppimisen alueen toiminnan sisältöön voi yhdistää tunnetaitoharjoittelua. Tunne- ja vuorovaikutustaidot ovat meissä, mutta miten niitä haluaa työssään käsitellä tai harjoitella lähtee lapsen tarpeista ja kasvattajan kyvystä vastata niihin, ja ottaa ne luonnolliseksi osaksi ammatillisuuttaan. Aikuinen harjoittelee myös tunnetaitoja koko elämänsä ajan.

LÄHTEET

- Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. 2017. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Cacciatore, R. & Karukivi, M. 2014. Mielelön Filis. Hyvän mielen käsikirja. Kustannusyhtiö Tammi.
- Denham, S., Bassett, H. & Miller, S. 2017. Early Childhood Teachers' Socialization of Emotion: Contextual and Individual Contributors. <https://web-b-ebSCO-host-com.libts.seamk.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=d46d81ca-58c2-441d-a569-39bb928d38b1%40pdc-v-sessmgr01>
- Eskonen, I., Levander, M. & Roine, M. 2017. Ahdistus aisoihin. Lasten ahdistuneisuuden fokusointu kognitiivinen hoito. Helsinki: Grano Oy.
- Heiskanen, N., Alasuutari, M. & Vehkakoski, T. 2018. Positioning children with special educational needs in early childhood education and care documents. British Journal of Sociology of Education. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01425692.2018.1426443>.
- Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuden ja yhteisöllisyyden varhaiskasvatuksessa. Kustantaja Pedatieto Oy.
- Kielijelppi-språkhjälpen. 2020. Jelppiä akateemiseen viestintää-hjälp för akademiks kommunikation. [Verkkojulkaisu]. Saatavana: <https://blogs.helsinki.fi/kielijelppi/kirjallisuuskatsauksen-tyyppeja/>
- Kiviluoto, J. 2019. Tunteet ja käyttäytyminen hallintaan varhaiskasvatuksessa. Turku: JK-Kustannus ja koulutus Oy.
- Koivunen, P. & Lehtinen, T. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. 2015. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Köngäs, M. Tunneäly varhaiskasvatuksessa. 2019. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Leskisenoja, E. 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Toteuta käytännössä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Neuvokas perheteriimi. [Verkkojulkaisu]. Julkaistu 18.12.2019 Päivitetty 4.6.2020. Saatavana: <https://neuvokasperhe.fi/meidan-perheen-tunnetaidot/>
- Nummenmaa, L. 2019. Tunnekartasto. Kuinka tunteet tekevät meistä ihmisiä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- Pihlaja, P. Sosiaalis-emotionaalinen kehitys ja sen vaikeudet, ss. 141–181. Teoksessa: Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) 2018. Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pöyhönen, J. & Livingston, H. 2020. Tunnetaitojen käsikirja. Askeleittain etenevä tunnetaito-ohjelma lapselle ja vanhemmalle. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy
- Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus
- Sainio, T., Pajulahti, R. & Sajaniemi, N. 2020. Näin tuen lapsen itsesäätelyä. Hyvinvoinnin pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus
- Sointu, E., Savolainen, H., Lappalainen, K., Kuorelahti, M., Hotulainen, R., Närhi, V., Lambert, M. & Epstein, M. 2018. Käyttäytymisen ja tunteiden vahvuuksien arviointiväline. Jyväskylä: PS-kustannus
- Tuominen, C. 2016. Tunne kuvakirja. Tunnesekamelskasta tunteiden ymmärtämiseen. Readme.fi
- Uusitalo-Malmivaara, L. & Vuorinen, K. 2017. Huomaa hyvä! Vahvuusvariksen bongausopas. Jyväskylä: PS-kustannus Oy
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. 2018. Grano Oy
- Wahlman-Neuvonen, K. & Hannonen, R. Vuorovaikutuksella on väliä – Lapsen kognitiivisen kehityksen näkökulmia, ss. 25–46. Teoksessa: Mankinen, K., Jokinen, I., Lintu, R. & Schulman, M. (toim.) 2015. Pikkulapsesta koulu-laiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehittämiseen. Helsinki: Therapie-säätiö